

AUTOREFERAT

1. **Imię i nazwisko:** Cezary Kurkowski

2. **Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.**

2006	Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Nauk Społecznych i Sztuki, stopień: doktor nauk humanistycznych; tytuł rozprawy doktorskiej: <i>Teatr studencki jako czynnik rozwoju kultury</i>
2001	Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, stopień: magister pedagogiki społecznej
2000	Niepubliczne Roczne Studium Finansów w Olsztynie, kierunek zarządzanie i marketing

3. **Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych.**

od 2006	adiunkt w Katedrze Pedagogiki Społecznej, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
2011-2014	adiunkt na Wydziale Nauk Humanistyczno-Społecznych w Olsztynie, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. J. Korczaka w Warszawie
2008-2011	adiunkt na Wydziale Pedagogicznym, Olsztyńska Szkoła Wyższa im. Józefa Rusieckiego

Dodatkowe informacje dotyczące doświadczenia zawodowego:

od 2016	Prodziekan ds. kształcenia i rozwoju na Wydziale Nauk Społecznych UWM w Olsztynie
2016-2018	kierownik projektu, Federacja Organizacji Socjalnych Województwa Warmińsko-Mazurskiego FOS-a
2000-2002	instruktor ds. teatru i filmu Miejskiego Ośrodka Kultury w Olsztynie

4. **Wskazanie osiągnięcia* wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.):**

a) **tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego**

Osiągnięciem naukowym jest cykl publikacji powiązanych tematycznie pod tytułem:
Człowiek w obliczu problemów społecznych – poczynania animacyjne w perspektywie ludzkiej niejednorodności

b) (autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzent wydawniczy):

1. Kurkowski C. (2019), *Kształtowanie się wspólnoty i sił społecznych na Warmii i Mazurach. Studium socjopedagogiczne*, Kraków, Oficyna Wydawnicza Impuls, ss. 200, ISBN 978-83-8095-590-5, recenzent wydawniczy: prof. dr. hab. T. Pilch (Załącznik 1)
2. Kurkowski C., Białobrzeska K., Maciejewska M., Głuszak B. (2016), *Syndrom znikającej ławeczki czyli o uwarunkowaniach aktywności seniorów w środowiskach wiejskich*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków, ss. 178, ISBN 978-83-8095-145-7, recenzent wydawniczy: prof. dr H. Mizerek, dr hab. S. Przybyliński, prof. UWM (Załącznik 2)
Mój wkład w powstanie tej pracy na każdym etapie jej tworzenia, zarówno w fazie koncepcyjnej, realizacyjnej, jak i redakcyjnej szacuję na 30%.
3. Kurkowski C. (2013), *Student culture as a means of integrating the academic community* [w:] *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*, Випуск 2, Ніколаї Г.Ю. (red.), СумДПУ імені А.С.Макаренка, Sumy (Ukraine), s. 113-123, ISBN 978-966-473-134-5 (Załącznik 3)
4. Kurkowski C. (2013), *Czym skorupka za młodu nasiąknie...- nadużywanie i uzależnienie od alkoholu w rekonstrukcjach biograficznych*, [w:] *W kręgu trudnego dzieciństwa i rodzicielstwa*, I. Myśliwczyk (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Janusza Korczaka, Warszawa, s. 110-122, ISBN 978-83-61121-75-6, recenzent wydawniczy: prof. dr hab. D. Klus-Stańska, dr hab. D. Wajsprych (Załącznik 4)
5. Kurkowski C. (2013), *Alkohol w życiu dzieci i młodzieży – rekonstrukcje biograficzne*, „Problemy Wczesnej Edukacji/Issues in Early Education”, nr 2(21)/2013, s. 97-104, ISSN 1734-1582, e-ISSN 2451-2230 (Załącznik 5)
6. Kurkowski C., Jarosz E. (2016), *„Różga i karcenie udziela mądrości...”*. *O społecznym micie przydatności bicia w wychowaniu*, „Problemy Wczesnej Edukacji/Issues In Early Education”, nr 2(33)/2016, s. 45-65, ISSN 1734-1582, e-ISSN 2451-2230 (Załącznik 6)

Mój wkład w powstanie tej pracy na każdym etapie jej tworzenia, zarówno w fazie koncepcyjnej, realizacyjnej, jak i redakcyjnej szacuję na 50%.

2

7. Kurkowski C., Jarosz E. (2018), „Tyłek nie szklanka” – o popularności kar cielesnych w wychowaniu, „Problemy Wczesnej Edukacji/Issues In Early Education”, nr 1(40)/2018, s. 72-84, ISSN 1734-1582, e-ISSN 2451-2230 (Załącznik 7)

Mój wkład w powstanie tej pracy na każdym etapie jej tworzenia, zarówno w fazie koncepcyjnej, realizacyjnej, jak i redakcyjnej szacuję na 50%.

c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Animacja i animowanie są słowami - kluczami w prezentowanym cyklu pt. *Człowiek w obliczu problemów społecznych – poczynania animacyjne w perspektywie ludzkiej niejednorodności*. Ich znaczenie i rozumienie zmieniało się w kolejnych latach mojej pracy, ewoluując od wąskiego pojmowania animacji, odnoszącego się do działań osadzonych w obszarze kultury i skierowanych do młodzieży, do jej szerokiego ujęcia jako złożonego, wielowątkowego działania mogącego stanowić odpowiedź na potrzeby i problemy społeczne.

Początek mojej drogi naukowej nierozzerwalnie wiąże się z teatrem studenckim i z rolą animatora. Zamiłowanie do teatru zrodziło się już w szkole średniej, poprzez aktywność w Teatrze plastycznym „Znak” w Ciechanowie. Zaangażowanie w taką formę ekspresji artystycznej zaowocowało zainicjowaniem przeze mnie na pierwszym roku studiów teatru studenckiego „Cezar”, który działa już ponad 20 lat. Moja rola ewoluowała od roli aktora amatora do roli animatora, reżysera, księgowego, a czasem nawet pracownika technicznego. Podkreślenie znaczenia tego momentu w mojej biografii wynika z faktu, że wchodząc w rolę animatora, zrozumiałem, czym jest istota animacji społeczno-kulturalnej i jak wielkie może mieć oddziaływanie na osoby czynnie tworzące teatr, a także jego odbiorców. Do teatru zapisywali się studenci, których można nazwać „poszukującymi”, często doświadczający w swoim życiu różnych trudnych sytuacji życiowych, w tym szeroko rozumianej przemocy i deprywacji różnych potrzeb. Te okoliczności poprowadziły mnie w kierunku nurtu dydaktyczno-terapeutycznego w teatrze i działaniach parateatralnych. Na tym etapie zacząłem animację traktować szerzej jako, jak podkreśla Józef Kargul, [...] „proces wewnętrzny zachodzący w osobowości jednostki ludzkiej dzięki któremu następuje nie tylko ożywienie, aktywizowanie, pobudzanie do działania, ale przede wszystkim odkrywanie w sobie sił twórczych, możliwości kreacyjnych, szans zachowań ekspresyjnych [...] jest

procesem odkrywania siebie" (J. Kargul, *Upowszechnianie. Animacja. Komercjalizacja kultury*, Warszawa 2012, s. 157). Te podjęte przeze mnie tropy animacyjne prowadzą do stopniowego rozwoju w kierunku poszukiwań o charakterze teoretyczno-badawczym, co doprowadziło w rezultacie do podjęcia studiów doktoranckich, zakończonych rozprawą doktorską pod kierunkiem prof. dr hab. Stanisława Kawuli, pt. „Teatr studencki jako czynnik rozwoju kultury”.

Wieloletnia współpraca z Profesorem przyczyniła się do ukierunkowania mojego rozwoju w stronę poszukiwania możliwości zastosowania animacji w kontekście nie tylko wydarzeń kulturalnych, ale przede wszystkim społecznych, związanych z możliwością przetwarzania środowiska życia jednostek i grup społecznych. Rozwój naukowy pozwolił mi na odkrywanie uniwersalności teorii i metodologii pedagogiki społecznej, które wydają się być niezastąpione w przetwarzaniu środowiska życia jednostki. W dorobku podoktorskim kontynuowałem trop, który mogę określić jako „animacja jako stymulator zmiany”. Idąc tym tropem, trójwątkowo podszedłem do kwestii animacji. Wątek pierwszy dotyczył animacji społeczno-kulturalnej powiązanej z działaniami o charakterze teatralnym, oscylującymi wokół kultury studenckiej i roli teatru studenckiego w jej kreowaniu. W tym zakresie opublikowałem cztery artykuły, a także prezentowałem referaty na konferencjach krajowych i międzynarodowych. Opracowania te stały się w moim rozwoju naukowym tekstami domykającymi ten pierwszy wątek.

Kolejny wątek, nabierający stopniowo znaczenia w mojej pracy naukowej to animacja przedstawiana jako „narzędzie zmiany”. Skupiałem się tu na egzemplifikacji rezultatów animacji rozumianych jako ukazywanie konkretnej zmiany w znaczeniu prakseologicznego wymiaru aktywności podejmowanych przez pedagogów. W tym kontekście istotnego znaczenia nabierają działania animacyjne pokazujące, że animacja może być narzędziem zmiany społecznej, w tym w środowisku życia animatorów i animowanych. Działania animacyjne studentów realizowane pod moim kierunkiem dowiodły, że animacja może być narzędziem zmiany społecznej. Innowacyjność takiego podejścia do animacji w działaniu polegała na tworzeniu przez studentów szeregu projektów, mających wpływ na nich samych, społeczność lokalną czy wręcz społeczność studencką w kraju, m.in. Galeria Artystyczna Foyer na Wydziale Nauk Społecznych UWM, Studencki Ogólnopolski Festiwal Teatralny „Theatrum Orbis

Terrarum" (siedem edycji), który przekształcił się w 2016 roku w ogólnopolski, Studencki „Wielosztuk” Kulturalny.

Naukowe rozważania dotyczące tego wątku prezentowałem na czterech konferencjach krajowych i międzynarodowych, a także opublikowałem dwa artykuły naukowe.

Trzeci wątek dotyczy animacji jako metody i skupia się na dyskursie dotyczącym rozdziwisku między teorią a praktyką działań animacyjnych. Swoje przemyślenia w tym zakresie prezentowałem na dwóch konferencjach międzynarodowych.

Z tego okresu kształtowania się mojego podejścia do animacji społeczno-kulturalnej przedstawiam do oceny artykuł, pt. *Student culture as a means of integrating the academic community* (Kultura studencka jako środek integracji wspólnoty akademickiej), będący pierwszym w cyklu. Niniejszy artykuł jest udokumentowaniem działalności jednej z form aktywności kulturalnej studentów, jaką jest działalność grup teatralnych. Przedstawia on specyfikę studenckiego ruchu, a w szczególności pracę Teatru Studenckiego „Cezar” oraz organizowanego przez niego Studenckiego Ogólnopolskiego Festiwalu Teatralnego „Theatrum orbis Terrarum”, jako przykładu integracji akademickich środowisk twórczych w skali ogólnopolskiej i międzynarodowej.

W ramach tematyki prezentowanego powyżej kręgu zainteresowań badawczych – animacja jako stymulator zmiany, prezentowałem swoje wystąpienia na konferencjach polskich i międzynarodowych organizowanych w kraju i zagranicą, m.in.:

- Kurkowski C. (2007), tytuł referatu: *Rola teatru studenckiego w edukacji równoległej*, Seminarium naukowe z okazji XXI-lecia Katedry Pedagogiki Społecznej: *Pedagogika społeczna i jej współczesne konteksty*, Olsztyn
- Kurkowski C. (2007), tytuł referatu: *Wychowanie i uczestnictwo kulturalne – wiodące teorie pedagogiki społecznej*, Konferencja: *Pedagog społeczny w meandrach środowiska lokalnego*, Szczecin
- Kurkowski C. (2009), tytuł referatu: *Kultura studencka – „subclass” czy „outclass”*, Konferencja: *Przewyciężanie zamkniętego kręgu ubóstwa kulturowego*, Olsztyn
- Kurkowski C. (2013), tytuł referatu: *Student culture as a means of integrating the academic community*, III International Scientific Conference Theoretical and methodological foundations of art education in the context of European integration, Sumy (Ukraina)

- Kurkowski C. (2014), tytuł referatu: „*New/old*” spaces for cultural activity in the academic environment, Międzynarodowa konferencja naukowa z cyklu: *Człowiek – Sztuka – Edukacja*, pt. *Twórcza ekspresja w edukacji XXI wieku*, Olsztyn
- Kurkowski C. (2016), tytuł referatu: *Kultura elitarna vs. kultura popularna – w poszukiwaniu własnej tożsamości współczesnej kultury studenckiej*, II Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu: *Człowiek – Sztuka – Edukacja*, pt. *Regionalne konteksty kultury i edukacji*, Olsztyn
- Kurkowski C. (2019), tytuł referatu: *Animator społeczno-kulturalny w przestrzeni środowiska lokalnego*, XI Naukowe Forum Pedagogów pt. *Kompetencje pedagogów. Potrzeby, oczekiwania, możliwości*, Olsztyn

Wieloletnia współpraca w zespole pedagogiki społecznej pod kierunkiem Profesora Stanisława Kawuli zaowocowała dużym uwrażliwieniem na problemy społeczne, na człowieka w sytuacji zagrożenia, osamotnienia, zagubienia, itp. Stąd kolejny podjęty przeze mnie trop, kierunek działalności badawczych: problemy i kwestie społeczne.

W zespole Profesora szeroko podejmowane były kwestie związane z wykluczeniem, marginalizacją, a także problemami przemocy domowej i problemami uzależnień w środowisku lokalnym. Szczególnego znaczenia nabiera tu element czasoprzestrzenny, dotyczący z jednej strony niezwykle złożonego społecznie okresu transformacji ustrojowej i związanych z nią przemian społeczno-ekonomicznych i społeczno-kulturowych, które zaowocowały narastaniem szeregu negatywnych zjawisk, takich jak bezrobocie, ubóstwo, wykluczenie społeczne, oraz wyraźnym zaznaczaniem się patologii społecznych, m.in. uzależnień od substancji psychoaktywnych, przemocy domowej, itp. Istotny jest również element przestrzenny, gdyż Warmia i Mazury są szczególnym miejscem w topografii polskich problemów społecznych, w którym nawarstwiają się problemy natury ekonomicznej, społecznej i kulturalnej, do czego powrócę w swoich dalszych rozważaniach. Kwestiami, które podejmowałem w tym okresie są zagadnienia związane z przyczynami i skutkami nadużywania alkoholu, w ujęciu jednostkowym (dzieci i młodzież, dorośli) oraz ujęciu systemowym, rodzinnym (uzależnienie, współuzależnienie, DDA). W tym okresie opublikowałem 8 artykułów. Dwa teksty: *Czym skorupka za młodu nasiąknie...- nadużywanie i uzależnienie od alkoholu w rekonstrukcjach biograficznych* (Załącznik 4)

i *Alkohol w życiu dzieci i młodzieży – rekonstrukcje biograficzne* (Załącznik 5), które wskazują w cyklu dotyczą problemu nadużywania/uzależnienia od alkoholu. Zostały one oparte na badaniach wykorzystujących metodę biograficzną, poszerzone o analizy statystyczne w drugim tekście. Metoda biograficzna otworzyła przede mną możliwości analizy problemów uzależnienia od alkoholu dokonanego przez pryzmat jednostkowych losów osób chorych i środowiska rodzinnego, w którym wzrastali młodzi ludzie. Właśnie biografia umożliwiła mi pogłębioną analizę problemu alkoholizmu i jego roli w codziennym życiu młodych ludzi. W metodologicznym paradygmacie jakościowym starałem się ukazać młodego człowieka z jego „biedą” zbudowaną tak naprawdę przez dorosłych - tych, którzy są odpowiedzialni za bezpieczeństwo i spokojne dzieciństwo. Taki kontekst pozwolił na uchwycenie wagi problemu postrzeganego poprzez pryzmat relacji rodzinnych, a jednocześnie biograficzny wymiar opowieści (wspomnienia) młodych i dorosłych, wzmacnia przekaz głównych tez artykułów. Wnioski końcowe pokazują zagrożone człowieczeństwo młodych kreowane przez zagrożone człowieczeństwo dorosłych.

W ramach prezentowanej powyżej tematyki dotyczącej problematyki uzależnień, wygłosiłem swoje wystąpienia na dziewięciu konferencjach polskich i międzynarodowych organizowanych w kraju i zagranicą, m.in.:

- Kurkowski C. (2008), tytuł referatu: *Trudności w relacjach rodzin z problemem uzależnień*, Międzynarodowa konferencja naukowa: *Komunikacja jako wartość w komunikacji*, St. Marienthal (Niemcy)
- Kurkowski C. (2011), tytuł referatu: *„Prawie o Moim życiu” - doświadczenia kobiet z rodzin patologicznych*, Konferencja naukowo-dydaktyczna: *Zagrożone człowieczeństwo*, Stare Jabłonki
- Kurkowski C. (2011), tytuł referatu: *Strategie komunikacyjne w rodzinach problemowych*, Międzynarodowa konferencja naukowa: *Komunikacja społeczna w świecie realnym i wirtualnym*, pt. *Komunikacja jako narzędzie (po)rozumienia*, St. Marienthal (Niemcy)
- Kurkowski C. (2011), tytuł referatu: *„W pokoju bez klamek” - psychospołeczne funkcjonowanie osób współuzależnionych*, Konferencja: *Pedagogika społeczna w kontekście kryzysu globalnego*, Brno (Republika Czeska)

- Kurkowski C. (2012), tytuł referatu: *Moja droga do „domu” – historie osób uzależnionych i współuzależnionych*, Międzynarodowa konferencja: *Dylematy pedagogiki społecznej w postmodernistycznym świecie*, Brno (Republika Czeska)
- Kurkowski C. (2013), tytuł referatu: *Różne podejścia badawcze do problemu uzależnień w obszarze pracy socjalnej*, Konferencja: *Badania nad pracą socjalną. Stan aktualny i perspektywy*. XXIII Zjazd Polskiego Stowarzyszenia Szkół Pracy Socjalnej, Gdańsk
- Kurkowski C. (2014), tytuł referatu: *Wsparcie rodziny w sytuacji kryzysowej*, Konferencja naukowa: *Zagrożone człowieczeństwo*, pt. *W poszukiwaniu i rozwijaniu sił społecznych*, Stare Jabłonki
- Kurkowski C. (2014), tytuł referatu: *Poradnictwo na rzecz rodzin z problemem uzależnień*, Ogólnopolska konferencja naukowa: *Rodzina jako podmiot (?) wsparcia*, Olsztyn

Praktyczny wymiar pracy naukowej przełożył się na włączenie mnie jako eksperta do Zespołu ds. monitorowania realizacji „Wojewódzkiego Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Województwie Warmińsko-Mazurskim na lata 2012-2015” i „2016-2020”. Jako ekspert miałem i mam realny wpływ na animowanie działań profilaktycznych i pomocowych realizowanych na terenie Warmii i Mazur. Jak już wspominałem wcześniej, środowiska Warmii i Mazur, w tym w szczególności małych miast i wsi są środowiskami, w których mamy do czynienia ze sprzężeniem różnych problemów, m.in. biedy, bezrobocia i wynikających z nich częstokroć różnego rodzaju patologii społecznych. Analizując problematykę uzależnienia od alkoholu, nie mogłem pominąć często sprzężonego z nim zjawiska przemocy domowej, na którą w rejonach Polski wschodniej istnieje większe przyzwolenie społeczne. Ten okres mojej pracy naukowej i eksperckiej najlepiej dokumentuje cykl czterech artykułów napisanych we współpracy z dr hab. Ewą Jarosz z Uniwersytetu Śląskiego. Nawiązanie współpracy z Profesorem E. Jarosz zintensyfikowało moją działalność naukową w obszarze przemocy wobec dzieci. Do oceny w cyklu prezentuję dwie publikacje naukowe napisane we współpracy z dr hab. E. Jarosz: „*Różga i karcenie udziela mądrości...*”. *O społecznym micie przydatności bicia w wychowaniu* (Załącznik 6) oraz „*Tyłek nie szklanka*” – *o popularności kar cielesnych w wychowaniu* (Załącznik 7), opublikowane na łamach czasopisma „Problemy

Wczesnej Edukacji/Issues in Early Education”.

Tekst pt. „*Różga i karcenie udziela mądrości...*” – obnaża, jak się okazuje, wciąż aktualne przekonania dorosłych o skuteczności wychowawczej przemocy stosowanej wobec dzieci. Potwierdzają to wyniki badań ilościowych przeprowadzonych na licznej próbie badawczej (N=1017). Prowadzone badania pozwoliły ukazać skalę wciąż „dobrze się mającego” w naszej kulturze pedagogicznej zjawiska przemocy wobec dziecka. W artykule ukazano korelacje danych m.in. sprzężenie przemocy akceptowanej wobec dziecka w korelacji do przemocy doznawanej w dzieciństwie, korelację rozumienia bicia, jako metody wychowawczej z doświadczaniem bicia w dzieciństwie, czy rozumienie bicia jako metody skutecznej, także w sprzężeniu z doświadczaniem bicia w dzieciństwie. Ukazane w tym opracowaniu badania skłaniają do smutnej konstatacji, że w Polsce nadal silne są tradycje „czarnej pedagogiki”. Wciąż stosunkowo wysoka jest aprobata dla wykorzystywania przemocy w postępowaniu z dzieckiem.

„*Tyłek nie szklanka*” ... to artykuł, który łamie społeczne stereotypy dotyczące przemocy wobec dziecka poprzez obnażenie akceptacji dorosłych dla przemocy stosowanej wobec najmłodszych. W nowym świetle pokazana została (nie)wiedza rodziców dotycząca negatywnych skutków przemocy w procesie rozwoju dziecka, a zarazem wysoki poziom akceptacji wobec niej. Pozwoliło to na zdemaskowanie skali społecznego przyzwolenia na stosowanie przemocy w procesie wychowywania dzieci. W ramach opisanego powyżej wątku związanego z przemocą domową, prezentowałem swoje wystąpienia na siedmiu konferencjach polskich i międzynarodowych organizowanych w kraju i zagranicą, m.in.:

- Kurkowski C. (2007), tytuł referatu: *Poradnictwo rodzinne jako katalizator przemocy domowej*, Konferencja: *Sociálna pedagogika, sociálna práca a sociálna andragogika - aktuálne otázky teórie a praxe*, Spiska Nova Wieś (Słowacja)
- Kurkowski C. (2008), tytuł referatu: *Socjalizacja w rodzinie z przemocą socjalizacją do przemocy*, Konferencja naukowa: *Przestrzeń życia współczesnego dziecka i obraz jego dzieciństwa*, Białystok
- Kurkowski C. (2008), tytuł referatu: *Mechanizmy i struktury funkcjonowania człowieka (kobiety) w reakcji na doznawanie przemocy domowej – kontekst teoretyczny*, Konferencja: *Wykluczenie – Marginalizacja – Integracja*, Olsztyn

- Kurkowski C. (2012), tytuł referatu: *Uzależnienie versus przemoc domowa*, Konferencja naukowa: *Zróżnicowanie przestrzeni życia - współczesne wyzwania pedagogiki społecznej*, Goniądz
- Kurkowski C., Jarosz E. (2015), tytuł referatu: „*Bicie dzieci po polsku*” – o przemocy w wychowaniu oraz jej społecznym odbiorze, Ogólnopolska konferencja naukowa *Oblicza (prze)mocy. Diagnoza, profilaktyka, dobre praktyki*, Olsztyn
- Kurkowski C. (2016), tytuł referatu: *Teatr alternatywny wobec zjawiska przemocy – aspekt profilaktyczny*, Konferencja: *Oblicza (prze)mocy. Dobre praktyki w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Olsztyn

Jako moment przełomowy w moich zainteresowaniach badawczych określam rozpoczęcie cyklu wydawniczego pt. *Zagrożone człowieczeństwo*, który jest pokłosiem dyskursów mających miejsce w Starych Jabłonkach na trzech cyklicznych konferencjach. Celem tego cyklu była identyfikacja różnorodnych zagrożeń współczesnego człowieka i człowieczeństwa. W cyklu tym wraz z dr Katarzyną Białobrzeską staraliśmy się identyfikować zagrożenia w obszarze rodziny, dzieciństwa i okresu dorastania. Szukanie odpowiedzi na te problemy zawarto w tomie pierwszym, którego wraz z dr K. Białobrzeską byłem redaktorem, zapraszając do współpracy 19 badaczy problemów społecznych. W drugim tomie ukazano obszary zagrożeń człowieka w realiach współczesności (17 autorów). Tom trzeci pt. *Od źródeł zagrożeń i patologii do profilaktyki i wsparcia* (25 autorów), jest tomem, w którym starano się przedstawić nie tylko czynniki zagrożeń rozwojowych, ale również działania o charakterze profilaktycznym i wspierającym. Problematyka zagadnień zawartych w trzech początkowych tomach skłoniła autorów serii wydawniczej, będących pedagogami społecznymi, do uzupełnienia diagnozy zagrożeń poszukiwaniami skierowanymi na sposoby wsparcia i pobudzania sił społecznych. Na tym gruncie powstał czwarty tom, pt. „*Zagrożone człowieczeństwo. W poszukiwaniu i rozwijaniu sił społecznych w środowiskach życia człowieka*”, zawierający 27 tekstów naukowych. Ten tom jest dla mnie szczególnie znaczący, gdyż jako redaktor podkreślam w nim duże znaczenie wsparcia społecznego, a także sił społecznych, jako katalizatorów zmian w środowisku życia człowieka. W ostatnim z tomów „*Zagrożonego człowieczeństwa*” ukazujemy dylematy w rozwiązywaniu problemów i kwestii społecznych oscylujące

pomiędzy bezradnością a działaniem, z hasłem przewodnim „tego świata nie możemy zostawić takim, jakim jest – w poszukiwaniu rozwiązań” (21 autorów).

Seria *Zagrożone człowieczeństwo* wydana w latach 2012-2018 ukazuje stopniowe kształtowanie się mojej tożsamości naukowej jako pedagoga społecznego, który nie tylko stara się zidentyfikować, zdiagnozować problemy społeczne, ale także, a może przede wszystkim, poszukuje ich rozwiązań poprzez aktywizowanie i rozwijanie sił społecznych w środowiskach zagrożonych w oparciu o pracę animatorów, edukatorów, będących kreatorami zmiany.

Istotny w tym nurcie mojej pracy naukowej stał się wątek podjęty na Ogólnopolskiej konferencji naukowej, pt. *Pedagog jako animator w przestrzeni życia społecznego* (Lipowy Most, 2015), który zaowocował moim przystąpieniem do Stowarzyszenia Pedagogów Społecznie Zaangażowanych, zainicjowanego przez prof. dr hab. Tadeusza Pilcha. Jego ideą przewodnią jest podejmowanie aktywności naukowo-badawczej i społecznej poprzez czynne angażowanie się w upowszechnianie i umacnianie zasad sprawiedliwości społecznej, humanitarnych wartości życia społecznego oraz wpływanie na przyjazne ludziom i pożyteczne dla kraju kierunki rozwoju społecznego, politycznego i gospodarczego. Powstałe stowarzyszenie realizuje swoje cele poprzez:

- indywidualne zaangażowanie członków we wszelkie lokalne działania mające na celu podwyższanie jakości życia, kultury stosunków międzyludzkich, doskonalenia działalności instytucji życia publicznego,
- zbiorowe pobudzanie i organizowanie postaw i akcji obywatelskich nakierowane na dobro społeczności lokalnej; podejmowanie inicjatyw wspomagających pożądane procesy wychowawcze służące rozwojowi dzieci i młodzieży,
- ogólnokrajowe podejmowanie badań, analiz i diagnozowanie wszelkich zjawisk zagrażających człowiekowi, zbiorowościom i wartościom, które są cenione przez społeczeństwo i służą dobru publicznemu; wszelkie diagnozy i wynikające z nich konsekwencje będą upowszechniane oraz kierowane do władz publicznych z postulatami ich rozpatrzenia i wdrażania (Statut stowarzyszenia, pkt. 9).

Te nowe doświadczenia zachęciły mnie do podjęcia próby połączenia dociekań naukowych, które stanowią główny wątek mojej pracy, z praktyką społeczną. Zacząłem w związku z tym poszukiwać możliwości, w których badania stosowane/praktyczne

byłyby nie tylko elementem wspomagającym rozstrzygnięcie realnych problemów społecznych, ale również stanowiły podstawę tworzenia wiedzy pedagogicznej. Zachęciła mnie do tego m.in. opinia Wolfganga Brezinki, który uznał, że tak sytuowana praca naukowa jest ważna i trudna. Wymaga szerokich horyzontów myślowych (teoretycznych), rozległej wiedzy metodologicznej, szczególnych umiejętności pozwalających na docieranie do sedna problemów oraz formułowanie odważnych wniosków z badań (Brezinka W., *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*, Kraków 2005, Wydawnictwo WAM).

Ten kierunek aktywności naukowej umożliwił mi między innymi zaangażowanie się w prace Instytutu Studiów Społeczno-Edukacyjnych, działającego przy Federacji Organizacji Socjalnych Województwa Warmińsko-Mazurskiego FOS-a. Zetknąłem się tam bezpośrednio z działaniami trzeciego sektora, który od lat jest przykładem aktywizowania sił społecznych w środowiskach lokalnych poprzez animację, edukację i aktywizację społeczną w ramach projektów. Współpraca z trzecim sektorem pozwoliła mi pogłębić wiedzę dotyczącą funkcjonowania organizacji pozarządowych w perspektywie naukowej, którą wykorzystałem w kolejnych etapach mojej pracy naukowej. Początkowa faza współpracy pozwoliła dostrzec znaczącą rolę organizacji w kreowaniu zmian społecznych poprzez prowadzone projekty na terenie całego województwa warmińsko-mazurskiego. Współpraca i uczestnictwo w projektach lokalnych pozwoliło mi na poznanie regionu Warmii i Mazur z perspektywy jego mieszkańców, a co za tym idzie dostrzeżenie jego swoistości, która generuje problemy społeczne, inne niż w pozostałych częściach kraju. Związane jest to głównie ze znacznie słabszymi niż w pozostałych regionach kraju więziami w społecznościach lokalnych, które powstawały w nienaturalny sposób w wyniku zasiedlenia tych ziem po II Wojnie Światowej. Te wyraźne trudności napotymane szczególnie w środowiskach małych społeczności lokalnych skłoniły mnie do pogłębienia studiów nad tożsamością regionalną Warmiaków i Mazurów. Wątek ten jako znaczący podjęty zostanie przeze mnie w dalszej części autoreferatu. W związku z powyższym, zostałem poproszony przez Wspólnotę Roboczą Związków Organizacji Socjalnych (WRZOS) w Warszawie o przygotowanie ekspertyzy, pt. *Dynamika i stan wybranych usług społecznych w województwie warmińsko-mazurskim*. Ujawniła ona, że na terenie województwa występuje nierównomierny rozwój usług społecznych. Istnieje wiele gmin i powiatów,

w których infrastruktura społeczna jest na niewystarczającym poziomie, co ukazuje jak wiele osób w regionie nie ma dostępu do szeregu usług społecznych. Dotyczy to przede wszystkim osób potrzebujących wsparcia instytucjonalnego w opiece, czyli możliwości korzystania z przedszkoli, żłobków, domów pomocy społecznej. Problem z dostępem do usług społecznych mają również osoby wykluczone społecznie i zagrożone marginalizacją, które pozostają daleko od centrów integracji społecznej, klubów integracji społecznej, mieszkań chronionych, schronisk i noclegowni. W województwie w wielu gminach mieszkańcy pozbawieni są dostępu do wsparcia, rozumianego jako dostęp do usług społecznych.

W ramach działań podejmowanych w Instytucie Studiów Społeczno-Edukacyjnych przy Federacji FOSa uczestniczyłem w szeregu badań o charakterze *action research*. Ten typ uczestniczących badań w działaniu pozwolił mi łączyć badania społeczne z refleksją i praktyką krytyczną. Badania te, lokujące się na pograniczu antropologii społecznej, pedagogiki i aktywizmu społecznego, pozwalają na powiązanie zainteresowań edukacyjnych, naukowych, organizacyjnych, społecznych itp., co w rezultacie prowadzić może do dwóch celów: po pierwsze, do refleksji kończącej się wyjaśnieniem/diagnozą problemu, a po drugie, do refleksji będącej efektem krytycznych procesów emancypacyjnych, inicjującej ludzkie działania i skierowanej na polepszanie sytuacji społecznej.

Zaangażowanie w działania na pograniczu nauki i praktyki stało się w ten sposób ważnym tropem moich dociekań naukowych. Uważam, że aktywizacja i animacja realizowane przez praktyków, rozumiane jako siły społeczne w działaniu, są bardzo potrzebne i owocne, jednak nie mogą istnieć bez rozwijania wiedzy naukowej pozwalającej na zgłębianie interdyscyplinarnych problemów społecznych warunkujących je. Istnieje zbyt duży rozdźwięk pomiędzy teoretykami a praktykami, a nie może być „dobrej praktyki bez nauki”. Ścieżki, którymi podążają praktycy są mi znane z pierwszego podejmowanego przeze mnie tropu animacyjnego określonego: „animacja jako stymulator zmiany”. Uzyskane w tym czasie doświadczenia umacniają mnie w przekonaniu, że jest to trop, który bez połączenia z naukowym podejściem do praktyki szybko może utknąć w tzw. martwym punkcie. Rozwijanie wiedzy naukowej pozwalającej na pełniejsze rozumienie zachodzących zjawisk społecznych jest jedyną efektywną ścieżką prowadzącą do przetwarzania środowiska życia człowieka, opartego

- jak podkreślał Aleksander Kamiński – na wzajemnym przenikaniu wpływów jednostki i elementów środowiska, zarówno rzeczowych, osobowych, jak i idei oraz wartości. Obserwując poniekąd cenne działania organizacji pozarządowych zauważyłem, że rzadko odwołują się one do socjologicznej czy pedagogicznej wiedzy naukowej, co niejednokrotnie wprowadza te działania w tzw. „ślepe uliczki”, bądź prowadzi do wyważania „otwartych drzwi”. Słabą stroną prowadzonych projektów są również badania diagnostyczne oparte na powtarzających się, prostych schematach metodologicznych, niedających w rezultacie wystarczającej wiedzy na temat stanu społeczności, w których mają być podjęte interwencje. To z kolei przyczynia się do wypracowywania przez organizacje rozwiązań, które są nieadekwatne do rzeczywistych potrzeb środowiskowych. Egzemplifikacją powyższych twierdzeń jest książka pod tytułem *Syndrom znikającej ławeczki, czyli o uwarunkowaniach aktywności seniorów w środowiskach wiejskich* (napisana we współautorstwie z K. Białobrzeską, M. Maciejewską, B. Głuszakiem), która ukazuje rezultaty przyjęcia założeń naukowych na rzecz praktycznych działań prowadzących do zmiany społecznej.

Badania terenowe nad aktywnością seniorów w środowiskach wiejskich pozwoliły mi na obalenie mitu myślenia życzeniowego opartego na pozytywnym i negatywnym stereotypie funkcjonowania seniorów w środowiskach wiejskich. Obalenie pozytywnego stereotypu wiąże się z ukazaniem osamotnienia seniorów w środowisku małej społeczności, uznawanej powszechnie za bardziej zintegrowaną i sprzyjającą realizacji potrzeb osób starszych niż anonimowe środowiska dużych miast. W odczuciu badanych seniorów więzi te są znacznie słabsze aniżeli się społecznie zakłada, a dodatkowo rozluźnia je mała mobilność osób starszych powodująca ich przestrzenne separowanie od wspólnoty. Obalenie negatywnego stereotypu podważa przekonania, że nisko wykształceni seniorzy ze środowisk wiejskich poprzez automarginalizację wycofują się, nie chcą uczestniczyć w różnych formach aktywności. Przedłożona do oceny w cyklu publikacja ma innowacyjny charakter wnoszący do nauki nową oryginalną wiedzę.

Analizując pejzaż współczesnej wsi polskiej należy podkreślić, że w dużej mierze został on ukształtowany przez integrację Polski z Unią Europejską. Dzięki korzyściom płynącym z działań wspólnotowych, pozytywne przemiany o charakterze społeczno-gospodarczym nabrały tempa, a ich zakres i dynamika odcisnęły trwały ślad na nowo

zarysującym się obrazie wsi. Badany przez różne ośrodki (CBOS, GUS, Diagnoza społeczna) poziom kapitału ludzkiego, społecznego oraz kondycja ekonomiczna polskiej wsi i rolników wskazuje na zmniejszanie się dystansu między środowiskiem wiejskim i miejskim. Wieś stanowi coraz atrakcyjniejsze miejsce do życia dla wielu osób migrujących z miasta. Zmniejsza się również przepaść w obszarze edukacji, korzystania z nowoczesnych technologii, jak i w obszarze społecznej aktywności.

Przemiany na wsiach nie ominęły żadnego ze środowisk wychowawczych tj.: rodziny, środowiska sąsiedzkiego, szkoły, środowiska lokalnego czy okolicznego. Dynamicznie zmieniające się realia dotknęły również bardzo delikatnej sfery życia mieszkańców wsi, a mianowicie sfery społeczno-obyczajowej. Szczególnie dotkliwa jest izolacja i wykluczenie osób starszych, związane z wydłużaniem życia seniorów coraz częściej żyjących tylko ze współmałżonkiem, bądź w jednoosobowym gospodarstwie domowym. Osamotnieniu temu towarzyszy zjawisko osłabienia pozarodzinnych, nieformalnych związków na wsiach, w tym kontaktów sąsiedzkich, a także brak miejsc sprzyjających integracji i brak działań motywujących do podejmowania aktywności przez osoby starsze. Uszczuplenie rodzinnych sieci, wynikające z przemian demograficznych i zmian w obrębie wartości społecznych będzie jeszcze bardziej zauważalne w najbliższych latach, co w perspektywie długookresowej rodzi konieczność wzmocnienia pozarodzinnych, nieformalnych związków w celu przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu seniorów.

Mimo zmniejszania się społeczno-ekonomicznego dystansu dzielącego wieś od miasta, środowisko wiejskie zachowało pewną swoistość, której nie można pominąć w działaniach o charakterze inkluzyjnym, w szczególności w odniesieniu do seniorów. Dla osób w trzecim i czwartym wieku trudne do przyjęcia jest tempo i zakres zachodzących wokół nich zmian, na które w większości nie mają wpływu, ale które ich bezpośrednio dotyczą. System aksjonormatywny seniorów nie przystaje często do dzisiejszych realiów, w wyniku czego odczuwają wyobcowanie i zagubienie. Badania nad aktywnością seniorów na terenach wiejskich, prowadzące w rezultacie do wprowadzania adekwatnych do potrzeb form animacji seniorów, pozwoliły na odkrycie nieopisanego dotąd zjawiska społecznego, określonego przeze mnie jako „syndrom znikającej ławeczki”. Syndrom znikającej ławeczki rozumiany jest w kategoriach „miejsca” widzianego jako fragment przestrzeni zawierający określone znaczenia.

Pojęcie miejsca odnosi się zatem do znaczeń, które są przypisywane określonemu fragmentowi tejże przestrzeni. Ławeczka stanowi tu więc swoistą metaforę „miejsca” będącego uspołecznionym elementem aktywności i uczestnictwa w przestrzeni życia seniorów na wsi. „Ławeczka” to współdziałanie, interakcja, to specyficzna przestrzeń społeczna ukształtowana przez kulturę, wyobrażenia i formy organizacji stosunków społecznych na wsi. Kategorię tak pojętego miejsca należy postrzegać w sposób dynamiczny, gdyż podlega ona przemianom w czasie i przestrzeni. Syndrom znikającej ławeczki to poczucie tracenia „miejsca”, które ukształtowane było w doświadczeniach i wyobrażeniach dotyczących aktywności podejmowanych w relacjach rozbudowanych sieci rodzinnych, silnych więzi sąsiedzkich i poczucia wspólnotowości mieszkańców wsi. W takim znaczeniu „ławeczka” była synonimem aktywności domowo-rodzinnej, spotkaniem, działaniem o psychofizycznym i symbolicznym wymiarze, symbolem interakcji z krewnymi i spowinowaconymi. Każda rodzina posiadała swoją naturalną przestrzeń, „ławeczkę”, na której zawsze było miejsce dla jej członków, niezależnie od ich wieku. Wraz ze zmianami w strukturze rodzin, ich atomizacją, w ramach której odchodzi się od modelu rodzin wielopokoleniowych na rzecz rodziny dwupokoleniowej, dochodzi do autonomizacji jej członków, nastawionych na siebie, a nie na wspólnotę rodzinną.

Ławeczka stanowiła również miejsce, przestrzeń budującą i wzmacniającą więzi społeczne wśród mieszkańców wsi. W społecznej pamięci została ona osadzona w wymiarze psychofizycznym i symbolicznym. Ławeczka była konkretnym, stałym i pewnym miejscem nawiązywania i umacniania kontaktów, a także integrowania się mieszkańców społeczności wiejskiej: „... jak się szło przez wieś, to przy każdym domu były ławeczki i ci co do sklepu szli tam przysiadali, panie sobie wychodziły, mężczyźni siadali i rozmawiali. Teraz żadnej ławeczki” (uczestniczka badań). Syndrom znikającej ławeczki to poczucie straty tego psychofizycznego wymiaru wspólnotowości opartej na aktywności, uczestnictwie czynnym czy biernym w życiu społeczności.

Wreszcie syndrom znikającej ławeczki to poczucie straty po miejscach, które na wsiach stanowiły przestrzeń dla aktywności jej mieszkańców. To wspomnienie, tęsknota za formalnymi, zrzeszającymi mieszkańców wsi „ławeczkami”, takimi jak chociażby Koła Gospodyń Wiejskich, kluby, szkoły, świetlice czy biblioteki wiejskie, w których można się było integrować i realizować swoje zainteresowania niezależnie od wieku. Syndrom

znikającej ławeczki jako zanik czy deficyt psychofizycznej przestrzeni dla podejmowania aktywności stanowił tło wyrażające przebijające się w wielu wątkach badań.

Przedstawione doświadczenia badawcze łączone z praktyką działań środowiskowych utwierdziły mnie w przekonaniu co do wartości naukowej i społecznego znaczenia takiego sposobu podchodzenia do problemów pojawiających się w przestrzeni społecznej. Ten swoisty proces mojego dojrzewania jako pedagoga społecznego, nie tylko dostrzegającego dwoistość naukowo-praktyczną pedagogiki, ale działającego zgodnie z tą naturą, doprowadziły do powstania książki pt. *Kształtowanie się wspólnoty i sił społecznych na Warmii i Mazurach. Studium socjopedagogiczne* (załącznik 1), przedstawiającej egzemplifikację działań społecznych, stanowiących przeciwwagę dla efektów oddziaływań o charakterze globalizacyjnym, jakim jest m.in. zatracanie poczucia wspólnotowości czy sprawstwa. Za cel tego projektu postawiłem zebranie danych, które pozwoliłyby na rozpoznanie podstawowych uwarunkowań związanych z pobudzaniem sił społecznych w środowiskach lokalnych Warmii i Mazur w warunkach działań projektowych oraz uporządkowanie czynników, które sprzyjają rozwijaniu sił społecznych i utrzymywaniu ich trwałości. Kategoria sił społecznych odnosi się tu do procesu reorganizacji środowiska życia ludzi, grup i społeczności na bazie ich sił własnych.

Próbując dookreślić przedmiot badań na podstawie moich dotychczasowych doświadczeń naukowo-badawczych, a także spostrzeżeń wynikających z praktycznego oglądu funkcjonowania organizacji NGO-sów i analizy barier w rozwoju społecznym na terenach Warmii i Mazur uznałem, że ważnym obszarem, w obrębie którego mogą pojawiać się procesy odkrywające, uruchamiające czy wspierające siły społeczne w społecznościach lokalnych, jest obszar działań określanych jako projektowe, ze szczególnym uwzględnieniem projektów społeczno-kulturalnych. Budując założenia naukowo-badawcze, oparłem je na przesłankach zarówno subiektywnych, jak i obiektywnych. Wśród subiektywnych przesłanek pojawiła się chęć lepszego rozumienia przebiegu zjawisk społecznych mających miejsce na terenie Warmii i Mazur, które niejednokrotnie przyjmują inną trajektorię niż procesy ujawniające się w pozostałych regionach kraju, a także chęć zbadania, co je warunkuje. Do obiektywnych przesłanek towarzyszących podjęciu decyzji o rozpoczęciu badań

zaliczyć można wyraźne luki w zakresie badań naukowych rozpoznających kategorię sił społecznych w odniesieniu do ich praktycznych egzemplifikacji. Chcąc zbadać uwarunkowania związane z czynnikami środowiskowymi mającymi wpływ na przebieg i rezultaty działań projektowych o charakterze społeczno-kulturalnym realizowanych na terenach wiejskich i małomiasteczkowych Warmii i Mazur nie można nie uwzględnić wiedzy dotyczącej uwarunkowań społeczno-historycznych. Wpływ tych uwarunkowań ma kluczowe znaczenie dla rozumienia tworzenia się „nowej” tożsamości regionalnej Warmiaków i Mazurów, opisanej w niniejszej publikacji.

Z perspektywy poznawczej znaczące jest ujęte w niniejszym opracowaniu studium dotyczące budowania tożsamości regionalnej Warmiaków i Mazurów. Studium to pozwala lepiej zrozumieć złożone uwarunkowania funkcjonowania społeczności wiejskich i małomiasteczkowych na Warmii i Mazurach w perspektywie przemian społecznych, jakie zaszły tu w okresie powojennym. W tym czasie bowiem w zasadniczy sposób zmieniły się dotychczasowe stosunki państwowe, polityczne, gospodarcze, wyznaniowe, ludnościowe i narodowe na tym obszarze, a zamieszkujące go społeczności stworzyły swoisty tygiel kulturowy.

Współcześni mieszkańcy Warmii i Mazur tworzą społeczność postmigracyjną, która ukształtowała się w wyniku napływu na te tereny różnorodnych grup ludności. W odniesieniu do obecnych wspólnot lokalnych i regionalnych trzeba podkreślić, że nie stanowią one kontynuacji regionalnych struktur i tradycji zastanych na miejscu, ani tych przywiezionych przez poszczególne grupy ludności napływowej. Współcześni Warmiaczy i Mazurzy są nadal w procesie budowy „nowej” tożsamości regionalnej.

W związku z powyższym, szczególnego znaczenia nabiera ocena roli jaką odgrywają działania projektowe o charakterze społeczno-kulturalnym zmierzające do pobudzania sił społecznych w środowiskach wsi i małych miasteczek na Warmii i Mazurach.

W podjętej w ramach prezentowanego w książce projektu badawczego próbie przyjrzenia się siłom społecznym i ich występowaniu w kontekście podejmowanych w społecznościach lokalnych działań projektowych uwzględniono dwie perspektywy: osób i organizacji, które planują, przygotowują i realizują projekty społeczno-kulturalne oraz uczestników tych projektów – mieszkańców Warmii i Mazur.

Od animatorów w dużej mierze zależy zarówno ogólny kształt projektu, jak też wybór szczegółowych rozwiązań, przez co mają bezpośredni wpływ na procesy

społeczne wywoływane podjętymi działaniami oraz ich efekty. Deklarują oni duże zaangażowanie w podejmowane działania, które wyraża się m.in. w sposobie podchodzenia do procesu tworzenia projektu społeczno-kulturalnego. Twierdzą, że punktem wyjścia jest dla nich diagnoza potrzeb środowiska lokalnego. Dobre rozeznanie różnych aspektów środowiska życia, w którym i na rzecz którego będą działać zwiększa prawdopodobieństwo dostrzeżenia potencjałów tkwiących w środowisku, a następnie wykorzystywania ich do kreowania w nim zmian.

Włączanie przez animatorów do działań projektowych jednostek i grup społecznych stanowi jeden z głównych celów projektów o charakterze społeczno-kulturalnym. Przy udziale członków społeczności przetwarzane jest ich najbliższe środowisko życia. Badania wykazały, że zaczynając od początkowej fazy projektu, jaką jest rekrutacja uczestników, niezwykle ważna jest uważność i otwartość na potrzeby środowiskowe oraz bezpośrednie korzystanie z jego zasobów. W małych społecznościach istotny okazuje się bezpośredni kontakt z osobami, choć w czasach dominacji mass mediów i cyfryzacji taka ścieżka promocji wydaje się anachroniczna. Głównym determinantem udziału w działaniach projektowych okazała się być potrzeba budowania przynależności i więzi z członkami społeczności, a także chęć podejmowania aktywności w swoim środowisku lokalnym i uczenia się czegoś nowego. Świadczy to o gotowości do samoaktywizowania się członków społeczności lokalnych w ramach i na rzecz środowiska lokalnego.

Istotną kwestią poruszaną w badaniach było odkrycie tych momentów, w których podejmowane działania projektowe współgrały z siłami społecznymi w danym środowisku. Pojawiają się one na różnych etapach działania i były uruchamiane w różny sposób. Uzyskane w ramach badań dane pozwoliły na wyodrębnienie kilku takich potencjałów. Są to przede wszystkim:

- dotychczasowy poziom zaangażowania uczestników projektu w działania społeczno-kulturalne pozwalający na wykorzystanie, szczególnie w początkowej fazie działania, doświadczeń osób, które wcześniej angażowały się społecznie (lokalni aktywiści stają się często „lokomotywą” projektu),
- panujące w środowisku zwyczaje i obyczaje, które stają się podstawą do zrozumienia istoty wzajemnych relacji, postaw czy zachowań ludzi oraz stanowią wartość, w odwołaniu do której budowane jest poczucie tożsamości lokalnej czy

- regionalnej, osadzającej grupę i jej członków w danej przestrzeni historycznej, społecznej czy geograficznej,
- zdiagnozowanie potencjałów i opartych na nich sił społecznych, drzemiących w uczestnikach projektów społeczno-kulturalnych w odniesieniu do grupy,
 - ujawnienie sił tkwiących w jednostkach, aktywizowanie potencjałów, talentów bądź umiejętności takich, jak: nawiązywanie relacji i budowanie więzi z innymi, rozwój umiejętności i talentów artystycznych czy umiejętności organizacyjnych i radzenia sobie z sytuacjami konfliktowymi.

Interesującym wnioskiem płynącym z badań jest to, że im młodsze osoby, tym wyraźniej podkreślały jako pozytywny aspekt projektów rozwijanie umiejętności nawiązywania relacji i budowania więzi międzyludzkich. Biorąc pod uwagę szczególne znaczenie młodego pokolenia dla rozwoju społeczności lokalnej, pojawiające się w działaniach projektowych przyczynki do budowania społeczeństwa obywatelskiego, potrafiącego kreatywnie przetwarzać własne środowisko życia wydają się bardzo istotne.

Badania ujawniły również, że mieszkańcy przy niewielkiej pomocy tworzą zgrane, umiejące ze sobą współpracować grupy, o znacznym potencjale twórczym (kreatywności i pomysłowości). Najczęściej elementem ogniskującym działania mieszkańców małych miejscowości są ich talenty artystyczne w różnych obszarach kultury i sztuki.

Dla skutecznego podejmowania aktywności istotne jest także wykorzystywanie zasobów, jakie oferują władze gmin, powiatów i miast, najczęściej w postaci użyczenia pomieszczeń i miejsc, środków finansowych czy promocji oraz dobre rozpoznania lokalnych zasobów ludzkich. Duże znaczenie przypisano procesom włączania w działania projektowe lokalnych liderów czy działaczy oraz grup wcześniej działających w środowisku.

Ważną częścią dociekań badawczych było określenie barier, jakie w trakcie trwania projektu mogą przeszkadzać w pobudzaniu sił społecznych. W ocenie animatorów główne bariery mają charakter wewnętrzny, wynikający ze specyfiki małych społeczności. Są nimi w największym zakresie: brak zainteresowania ze strony społeczności problematyką projektu, niechęć do wprowadzania zmian w środowisku, wycofywanie się z działań projektowych przez uczestników projektu oraz niechęć do

bezinteresownego działania na rzecz innych. Nierzadko ważnymi przeszkodami są także konflikty w grupie między uczestnikami czy niechęć i uprzedzenia jakie żywią do siebie uczestnicy projektu. Może to wskazywać na małą elastyczność i konserwatyzm tych środowisk. Wśród czynników zewnętrznych, pozaosobowych jako najistotniejsze wskazano: brak odpowiedniej bazy lokalowej, niewystarczającą współpracę z innymi podmiotami, takimi jak szkoła, Kościół, inne organizacje, a także utrudnienia związane z niemożnością swobodnego dotarcia do miejsc, w których realizowane były projekty.

Jednym z najbardziej wyraźnych wskaźników pobudzenia sił społecznych w środowisku lokalnym jest pobudzenie aktywności wśród jego mieszkańców. Z analizy wyników badań można wnioskować, że przeprowadzenie projektów o charakterze społeczno-kulturalnym zarówno w opinii animatorów, jak i uczestników korzystnie wpłynęło na pobudzenie tej aktywności, choć animatorzy są o tym nieco bardziej przekonani niż uczestnicy. Równie ważna, jak odkrywanie czy pobudzanie sił społecznych, jest ich trwałość w środowisku. Dlatego próbowano zdefiniować te czynniki, które mogą niekorzystnie wpływać na trwałość aktywności w środowisku lokalnym po zakończeniu projektów. Wskazano w tym wypadku na: zakończenie finansowania projektów, brak liderów chcących kontynuować działania podjęte w projekcie i wycofywanie się animatorów z działań po ukończeniu projektu, a także brak możliwości korzystania z dotychczasowej bazy lokalowej.

W opracowaniu przedstawiono także dokonane w oparciu o etnograficzne studium przypadku analizy wybranych inicjatyw społeczno-kulturalnych. Ujawniają one niepowtarzalność takich przedsięwzięć, podejmowanych w specyficznym kontekście elementów miejscowej kultury, obyczajów i potrzeb społeczności. Analiza poszczególnych przypadków ujawnia jednak szereg wspólnych pól, które zarysowują się w procesie uruchamiania sił społecznych. Są to między innymi:

- moment pobudzenia tych sił, który w „uśpionych” społecznościach lokalnych, gdzie nigdy nic się nie działo, na tyle silny, aby wyrwać ludzi z marazmu i zniwelować dotychczasowe przekonanie, że „nie da się nic zrobić”. Okazuje się, że dużą wartość w takich momentach mają działania animatorów i organizacji wspierających oddolne ruchy obywatelskie, które zapewniają pomoc merytoryczną i finansową początkującym inicjatywom społecznym;

- budowanie poczucie sprawstwa czy podmiotowości społecznej, co jest podstawą do utrzymania trwałości podjętych przez daną społeczność inicjatyw. Doświadczenia mniejszych i większych sukcesów, przynoszących wymierne efekty dla grup i poszczególnych osób w danej miejscowości, utwierdzają działaczy w przekonaniu, że na wiele rzeczy w najbliższym otoczeniu mogą mieć wpływ. Jest to szczególnie wyraźne w przypadku dzieci i młodzieży;
- długotrwałe działania w oparciu o siły wewnętrzne danej społeczności, obejmują inicjatywy o różnym profilu i charakterze. Istotną cechą tych działań jest ich elastyczność i zachodzące w nich zmiany. Aktywność we wspólnotach, w których siły społeczne wyraźnie zaczęły działać, cały czas ewoluuje. Jest dostosowywana do bieżących potrzeb grupy i realnych sytuacji;
- działania przynoszące sukces mają również tendencję do rozszerzania się. Zaangażowani członkowie wspólnot szukają zarówno nowych pomysłów na działalność, jak i współpracy z innymi organizacjami w najbliższym otoczeniu, w kraju, a nawet za granicą;
- kreowanie działań w oparciu o siły społeczne wymaga od animatorów uruchomienia nie tylko wiedzy na temat procesów społecznych, ale także etnograficznej ciekawości pozwalającej poznać rzeczywistą „twarz” wspólnoty, z którą zamierzają pracować.

W ramach tematyki prezentowanego powyżej tropu, prezentowałem swoje wystąpienia na konferencjach polskich i międzynarodowych organizowanych w kraju i zagranicą, m.in.:

- Kurkowski C., Białobrzaska K. (2013), tytuł referatu: *Seniors' activation – between theory and practice*, International Conference Community economy-integration-professionalization. Challenges for social work, Olsztyn
- Kurkowski C. (2015), tytuł referatu: *Projektowanie i animowanie działań społeczno-kulturalnych na rzecz środowiska lokalnego*, Ogólnopolska konferencja naukowa: *Pedagog jako animator w przestrzeni życia społecznego*, Lipowy Most
- Kurkowski C. (2017), tytuł referatu: *Aktywność seniorów w środowisku wiejskim - doniesienie z badań*, II Interdyscyplinarna konferencja naukowa: *Społeczne wyzwania i problemy XXI wieku. Starzejące się społeczeństwo*, Toruń

- Kurkowski C. (2018), tytuł referatu: *Projektowanie działań społeczno-kulturalnych w środowisku lokalnym – „lokalsi” vs „projektożercy”*, XXVIII Zjazd Polskiego Stowarzyszenia Szkół Pracy Socjalnej, Olsztyn

Perspektywy dalszych eksploracji

Szereg podejmowanych przeze mnie aktywności naukowo-badawczych, a także doświadczeń praktycznych opisanych w niniejszym autoreferacie doprowadziły mnie do obecnego miejsca w rozwoju naukowym. Przybliżone przeze mnie tropy/drogi badawcze inspirowały mnie i pozwalały na podejmowanie kolejnych przedsięwzięć naukowych, a ostatecznie przyczyniły się do skupienia mojej uwagi na problemach sił społecznych. Istotnym dla mnie wątkiem jest możliwość kontynuowania badań w odniesieniu do kategorii sił społecznych. Szczególnie interesująca wydaje się możliwość podjęcia ich w perspektywie badań jakościowych, które pozwolą w większym stopniu uwzględnić niepowtarzalność wpisujących się w nie zjawisk, a także uchwycić te czynniki, które niemożliwe są do zbadania w perspektywie badań ilościowych.

Dla pedagoga społecznego niezmiennie kategoria przetwarzania środowiska życia człowieka jego siłami jest kluczowa, a co za tym idzie rozwój wiedzy naukowej dotyczącej sił społecznych staje się moim wyzwaniem, a zarazem powinnością jaką wyznaczam sobie na najbliższe lata.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych:

W moim dorobku naukowo-badawczym znajdują się także inne osiągnięcia, które powstawały w wyniku mojego rozwoju i zainteresowań badawczych. W zakresie działalności naukowej można ulokować je w dwóch obszarach:

- I. Edukacja i doradztwo zawodowe
- II. Wokół „Zagrożonego człowieczeństwa” – w soczewce problemów społecznych

Obszar I. Edukacja i doradztwo zawodowe

Jako pedagog społeczny dostrzegałem efekty przemian społecznych i ekonomicznych w Polsce po 1989 roku, co w mojej ocenie pociągnęło za sobą poważne konsekwencje społeczne. Zdeprecjonowanie szkolnictwa zawodowego na rzecz szkolnictwa ogólnokształcącego doprowadziło w kraju, jak również na terenie Warmii i Mazur do powstania nieadekwatności między wykształceniem a rynkiem pracy.

Podniesienie poziomu wykształcenia ukierunkowanego na kształcenie ogólne nie wpłynęło na zmianę habitusów społecznych młodzieży wywodzącej się ze środowisk wiejskich i małomiasteczkowych, która to nadal zasilala szeregi osób pozostających bez pracy. Polem do rozpoznania naukowego tego problemu było uczestnictwo w dwóch projektach:

1. *Diagnoza potrzeb edukacyjnych szkolnictwa zawodowego a kierunki rozwoju regionalnego rynku pracy* zrealizowany dzięki wsparciu uzyskanemu ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego Unii Europejskiej, w ramach Poddziałania 9.2 Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki na lata 2007-2013. Projekt realizowany przez Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie pod kierunkiem prof. dr hab. Józefa Górniewicza.
2. *Model kształcenia w branży gastronomiczno-hotelarskiej połączony z systemem walidacji, kwalifikacji i kompetencji formalnych*. Projekt badawczy realizowany w ramach Poddziałania 9.2 Podniesienie atrakcyjności i jakości szkolnictwa zawodowego, Priorytetu IX, Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach, Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013. Lider projektu: Samorząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego, departament Polityki Jakości. Projekt realizowany w partnerstwie, m.in. z Uniwersytetem Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie.

Ponadto opublikowałem książkę i artykuły w recenzowanych pracach zbiorowych:

- Kurkowski C., Warmiński M., Małyska A. (2010), *Młodzież gimnazjalna, jej rodzice i doradcy zawodowi wobec problemu szkolnictwa zawodowego*, Pracownia wydawnicza ElSet, Olsztyn, ss. 130. ISBN 978-83-61602-85-9, recenzent wydawniczy: prof. dr hab. J. Górniewicz (Załącznik 8)
Mój wkład w powstanie tej pracy na każdym etapie jej tworzenia, zarówno w fazie koncepcyjnej, realizacyjnej, jak i redakcyjnej szacuję na 33,3%.
- C. Kurkowski (2014), *Uwarunkowania skutecznej realizacji modelu kształcenia modułowego w wybranych szkołach* [w:] *Model kształcenia w branży gastronomiczno-hotelarskiej połączony z systemem walidacji kwalifikacji i kompetencji formalnych. Część I. Ku nowej jakości przygotowania zawodowego*, A. Małyska, P. Piotrowski (red.), Fundacja „Wspieranie i Promocja Przedsiębiorczości

na Warmii i Mazurach", Olsztyn, s. 46-57, ISBN 9788393177981, recenzent wydawniczy: prof. dr hab. S. M. Kwiatkowski (Załącznik 9)

- C. Kurkowski, A. Małyska (2014), *„Od obaw do sukcesu” - Polska szkoła zawodowa wobec wyzwań i zmian - przykłady zespołów szkół wdrażających kształcenie modułowe* [w:] *Model kształcenia w branży gastronomiczno-hotelarskiej połączony z systemem walidacji kwalifikacji i kompetencji formalnych. Część I. Ku nowej jakości przygotowania zawodowego*, A. Małyska, P. Piotrowski (red.), Fundacja „Wspieranie i Promocja Przedsiębiorczości na Warmii i Mazurach”, Olsztyn, s. 88-107, ISBN 9788393177981, recenzent wydawniczy: prof. dr hab. S. M. Kwiatkowski (Załącznik 10)

Mój wkład w powstanie tej pracy na każdym etapie jej tworzenia, zarówno w fazie koncepcyjnej, realizacyjnej, jak i redakcyjnej szacuję na 50%.

Wyniki prowadzonych rozważań naukowych prezentowałem na konferencji:

- Kurkowski C., Warmiński M. (2010), tytuł referatu: *Młodzież gimnazjalna a szkolnictwo zawodowe. Szkoła zawodowa w oczach gimnazjalistów*, Konferencja: *Szkolnictwo zawodowe – potrzeby i wyzwania w kontekście rozwoju regionalnego rynku pracy*, Olsztyn

Obszar II. Wokół „Zagrożonego człowieczeństwa” – w soczewce problemów społecznych

W obszarze tym zawieram teksty istotne z mojego punktu widzenia, których nie ująłem w cyklu przedstawionym do oceny, ale uważam za wnoszące nowe treści naukowe, które również znalazły swoje zastosowanie w Raporcie Rzecznika Praw Dziecka dotyczącym przemocy wobec dzieci (artykuły wspólne z dr hab. Ewą Jarosz). Są to następujące artykuły publikowane w punktowanych czasopiśmie, a także w recenzowanych pracach zbiorowych:

- Kurkowski C. (2010), *„Socjalizacja” w rodzinie z przemocą – drogą ku przemocy*, [w:] *Pedagogika społeczna wobec problemów współczesnej rodziny. Polska pedagogika społeczna na początku XXI wieku*, M. Cichowska-Giedziun, E. Kantowicz (red.), Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń, s. 238-250, ISBN 978-83-89163-71-4, recenzent wydawniczy: prof. dr hab. M. Cichosz (Załącznik 11)
- Kurkowski C. (2010), *Pomoc i wsparcie rodziny z problemem alkoholowym*, [w:] *Koncepcje i profilaktyka działania społecznego w pracy socjalnej*, E. Kantowicz

(red.), Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2010, s. 41-56, ISBN 978-83-7299-664-0 (Załącznik 12)

- Kurkowski C., Jarosz E. (2015), *Przemoc w wychowaniu w świetle opinii społecznej oraz relacji rodziców – zarys problemu na tle raportu Rzecznika Praw Dziecka*, „Problemy Wczesnej Edukacji/Issues In Early Education”, nr 31(4)/2015, s. 151-159, ISSN 1734-1582, e-ISSN 2451-2230 (Załącznik 13)

Mój wkład w powstanie tej pracy na każdym etapie jej tworzenia, zarówno w fazie koncepcyjnej, realizacyjnej, jak i redakcyjnej szacuję na 50%.

- Kurkowski C., Jarosz E. (2016), *Kary cielesne - kontestacja a rzeczywistość*, „Problemy Wczesnej Edukacji/Issues In Early Education”, nr 4(35)/2016, s. 94-105, ISSN 1734-1582, e-ISSN 2451-2230 (Załącznik 14)

Mój wkład w powstanie tej pracy na każdym etapie jej tworzenia, zarówno w fazie koncepcyjnej, realizacyjnej, jak i redakcyjnej szacuję na 50%.

- Kurkowski C., Białobrzaska K. (2012-2018), redakcja serii wydawniczej *Zagrożone człowieczeństwo*, tom I-V (I – *Zagrożenia w obszarze rodziny, dzieciństwa i okresu dorastania*; II – *Obszary zagrożeń człowieka w realiach współczesności*; III – *Od źródeł zagrożeń i patologii do profilaktyki wsparcia*; IV – *W poszukiwaniu i rozwijaniu sił społecznych w środowiskach życia człowieka*; V - ... *między bezradnością a działaniem*), Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków, ISBN serii: 978-83-7850-155-8 (Załączniki 15-19)

Mój wkład w powstanie tej pracy na każdym etapie jej tworzenia, zarówno w fazie koncepcyjnej, realizacyjnej, jak i redakcyjnej szacuję na 50%.

Wyniki prowadzonych rozważań naukowych prezentowałem na konferencjach naukowych o zasięgu ogólnopolskim i międzynarodowym, m.in.:

- Kurkowski C. (2008), tytuł referatu: *Mechanizmy i struktury funkcjonowania człowieka (kobiety) w reakcji na doznawanie przemocy domowej – kontekst teoretyczny*, Konferencja: *Wykluczenie – Marginalizacja – Integracja*, Olsztyn
- Kurkowski C. (2011), tytuł referatu: *„W pokoju bez klamek” - psychospołeczne funkcjonowanie osób współzależniowych*, Konferencja: *Pedagogika społeczna w kontekście kryzysu globalnego*, Brno (Republika Czeska)
- Kurkowski C. (2011), tytuł referatu: *Strategie komunikacyjne w rodzinach problemowych*, Międzynarodowa konferencja naukowa: *Komunikacja społeczna w świecie realnym i wirtualnym*, pt. *Komunikacja jako narzędzie (po)rozumienia*, St. Marienthal (Niemcy)

- Kurkowski C. (2014), tytuł referatu: *Wsparcie rodziny w sytuacji kryzysowej*, Konferencja naukowa: *Zagrożone człowieczeństwo*, pt. *W poszukiwaniu i rozwijaniu sił społecznych*, Stare Jabłonki
- Kurkowski C. (2014), tytuł referatu: *Poradnictwo na rzecz rodzin z problemem uzależnień*, Ogólnopolska konferencja naukowa: *Rodzina jako podmiot (?) wsparcia*, Olsztyn
- Kurkowski C. (2016), tytuł referatu: *Teatr alternatywny wobec zjawiska przemocy – aspekt profilaktyczny*, Konferencja: *Oblicza (prze)mocy. Dobre praktyki w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Olsztyn

Analizy sygnałne

W swoim dorobku zajmowałem się również innymi wątkami, które ze względu na ich epizodyczność określałem tu jako analizy sygnałne i nie zaliczam ich do mojego głównego nurtu rozwoju naukowego. Są one wynikiem mojego uczestnictwa w różnych projektach zespołowych, które pozwoliły mi udoskonalać warsztat naukowo-badawczy. Należą do nich następujące inicjatywy:

- kierownik grupy monitoringowej w projekcie: *Partnerstwo na rzecz realizacji praw osób z niepełnosprawnościami wśród administracji publicznej województwa warmińsko-mazurskiego*. Projekt realizowany w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój na lata 2014-2020, Działanie 2.6 Wysoka jakość polityki na rzecz włączenia społecznego i zawodowego osób niepełnosprawnych. Instytucją Zarządzającą jest Ministerstwo Rodziny Pracy i Polityki Społecznej. Projekt realizowany przez Warmińsko-Mazurski Sejmik Osób Niepełnosprawnych, Federację Organizacji Socjalnych Województwa Warmińsko-Mazurskiego FOSa
- Kurkowski C., Chrostowska B., Kantowicz E. (red.) (2010), *Pedagogika społeczna wobec problemów współczesnej młodzieży. Polska pedagogika społeczna na początku XXI wieku*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń, ss. 324, ISBN 978-83-89163-7-7, recenzent wydawniczy: prof. dr hab. M. Cichosz
- Kurkowski C., Suświłło M. (red.) (2017), *Regionalizm w edukacji – od ucznia do nauczyciela*, Wydawnictwo UWM w Olsztynie, ss. 282. ISBN 978-83-8100-089-5, recenzent wydawniczy: prof. dr hab. B. Pitula

- Kurkowski C., Bielinis L., Maciejewska M. (2018), „*Tubylec tubylcowi nierówny*”. *Przyszli nauczyciele o uczeniu się w epoce cyfrowej*, „Problemy Wczesnej Edukacji/Issues in Early Education” 2 (41)/2018, s. 117-125. ISSN 1734-1582, e-ISSN 2451-2230 (Załączniki 20)
- Kurkowski C., Maciejewska M. (2016), tytuł referatu: *Spotkanie z dzieckiem w szkole - czy podczas studiów można się do niego przygotować?*, I Ogólnopolska Konferencja Naukowa z cyklu: *Dziecko – cyfrowy tubylec w szkole. Problemy i wyzwania*, pt.: *Uczeń i jego cyfrowy świat*, Olsztyn.

Cezary Kurkowski